

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF FACTORS OF UKRAINIAN ECONOMY SHADOWING

УДК 330.101.54

Рейкін В.С.

к.е.н., доцент кафедри
фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

Макара О.В.

д.е.н., завідувач кафедри
фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано та здійснено оцінку взаємозв'язку обсягів тіньової економіки із ключовими детермінантами: рівнем загального фіскального навантаження, у розрізі основних видів податків, монетарними агрегатами та рівнем доларизації національної економіки. Підтверджено, що вказані індикатори можуть розглядатися, як відображення впливу різнобічних детермінант функціонування тіньової економіки в Україні.

Ключові слова: рівень тінізації економіки, податкове навантаження, монетарні індикатори, доларизація.

В статье проанализирована и осуществлена оценка взаимосвязи объемов теневой экономики с ключевыми детерминантами: уровнем общей фискальной нагрузки, в разрезе основных видов налогов, монетарными агрегатами и

уровнем долларизации национальной экономики. Подтверждено, что указанные индикаторы могут рассматриваться как отражение влияния разносторонних детерминант функционирования теневой экономики в Украине.

Ключевые слова: уровень тенизации экономики, налоговая нагрузка, монетарные индикаторы, долларизация.

The article deals with evaluation of the interconnection of the shadow economy with the key determinants: the level of total fiscal load, by the main types of taxes, monetary aggregates and the level of dollarization of the national economy. It is proved that these indicators can be considered as reflecting the influence of the various determinants of the shadow economy functioning in Ukraine.

Key words: level of economy shadowing, tax burden, monetary indicators, dollarization.

Постановка проблеми. Поліваріантність історичних умов розвитку в межах певних хронологічних періодів формують специфічну систему чинників, які отримують емпіричне підтвердження на рівні держав, локальних територій чи сфер діяльності. Однак, в основі феномена тіньової економіки лежать переважно спільні процеси та закономірності, які не зводяться до диференціації соціально-економічного розвитку окремих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем тінізації економіки займалися такі вітчизняні науковці, як: З. Варналій, В. Засанський, С. Коваленко, І. Мазур, В. Предборський, М. Флейчук та ін. У контексті функціонування тіньових процесів та явищ окремої уваги заслуговують публікації таких зарубіжних авторів: Г. Беккера, Е. де Сото, Ф. Шнайдера, Е. Фейга.

Постановка завдання. Метою дослідження є підтвердження взаємозв'язку між обсягами тіньової економіки України та податковими і монетарними детермінантами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо одну із традиційних детермінант тінізації економіки будь-якої країни – рівень податкового навантаження. В якості базового індикатора використаємо показник «Total Tax Rate», за яким здійснюється рейтингування «Paying Taxes». У таблиці 1 наведено співставлення загального рівня податкового навантаження на підприємства в Україні, колишніх постсоціалістичних країнах СНД та європейських держав з найбільшими обсягами тіньової економіки.

Відповідно до табл. 1 мікроекономічний рівень виявляє нечіткий взаємозв'язок між детермінантою «податкове навантаження» на підприємства та рівнем тіньової економіки – коефіцієнт кореляції становить 0,5; однак, за вибіркою із п'яти країн,

яким властиві порівняно максимальні масштаби тінізації (Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Україна), коефіцієнт кореляції підтверджує позитивну залежність – 0,9.

Таблиця 1

Порівняння податкового навантаження на підприємства та рівня тінізації економіки в Україні та окремих країнах світу, 2015 р.

№ з/п	Країна	Податкове навантаження (Total Tax Rate), %	Порівняно з Україною, п.п.	Обсяги ТЕ, % ВВП
1	Болгарія	27	-25,2	30,6
2	Естонія	49,4	-2,8	26,2
3	Казахстан	29,2	-23	33,8
4	Киргизстан	29,0	-23,2	33,1
5	Кіпр	24,5	-27,7	24,8
6	Латвія	35,9	-16,3	23,6
7	Литва	42,6	-9,6	25,8
8	Мальта	41,5	-10,7	24,3
9	Польща	40,3	-11,9	23,3
10	Росія	47,0	-5,2	41,2
11	Румунія	42	-10,2	28
12	Таджикистан	81,8	29,6	43,1
13	Туреччина	41,1	-11,1	27,8
14	Україна	52,2	X	47,1
15	Хорватія	20	-32,2	27,7

Джерело: сформовано автором за даними Світового банку та Ф. Шнайдера [16, с. 120-122; 17, с. 6; 18, с. 17].

Як видно із табл. 1, Україні притаманне майже найбільше податкове навантаження на підприємства – 52,2% (вищий рівень лише в Таджикис-

тані), що на 11,6% переважає середній рівень розвинених європейських країн за даними «Paying Taxes-2016» [16, с. 120-122]. Хоча податковий чинник домінує в якості однієї із ключових причин тінізації економіки, проте, як показує кореляційний аналіз, чіткої однозначності не існує. Наприклад, у Греції величина податкового навантаження на підприємства досить висока – майже 50%, що супроводжується рівнем тінізації економіки близько 22%; одночасно в таких країнах, як Австрія та Франція податковий тягар сягає відповідно 52% і 63%, однак, обсяги тіньової економіки в цих державах, за даними Ф. Шнайдера, одні із найнижчих серед держав ЄС – 8% та 12% [17, с. 6]. Необхідно зауважити, що вищий рівень розвитку країни, то фактично більше фіскальне навантаження на суб'єктів господарювання може бути в державі без критичних загроз для тінізації її національної економіки.

Проблема пошуку оптимального податкового навантаження із врахуванням особливостей певної країни залишається дискусійною. Окремі вчені доводять існування поліваріантності та нестаціонарності «точки Лаффера» [1]. Співставлення статистичних даних різних країн світу дає змогу виокремити таку закономірність: зростання податкового навантаження призводить до збільшення обсягів тіньової економіки нерівномірно: при наближенні до певного порогового (критичного) рівня темпи наростання тінізації змінюються більш суттєво. Дослідження, які проводилися НІСД доводять, що ця ж властивість характерна і для України [15, с. 76].

На рис. 1 відображено динаміку обсягів тіньової економіки та податкових надходжень в Україні на макrorівні. Загалом на рис. 1 видно, що обсяги фактично сплачених податкових платежів протягом досліджуваного періоду становили 23-26% від ВВП України, що відповідало рівню тінізації національної економіки 40-47%.

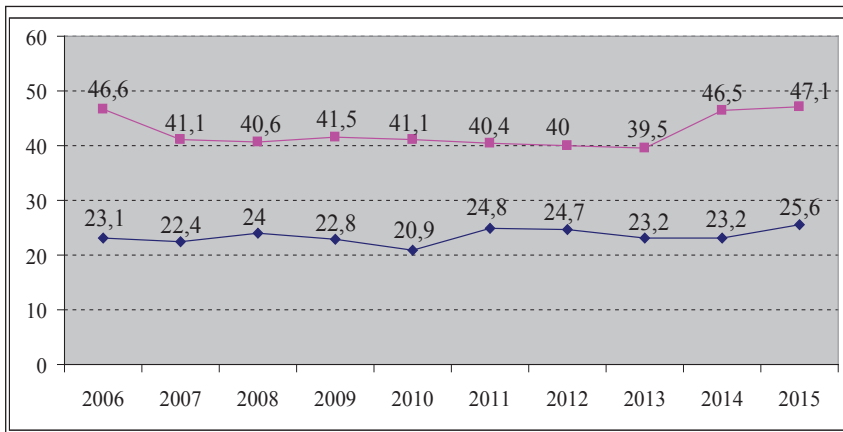

Рис. 1. Тенденції тіньової економіки та податкових надходжень зведеного бюджету України (% ВВП), 2006–2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [6-14; 18, с. 17]

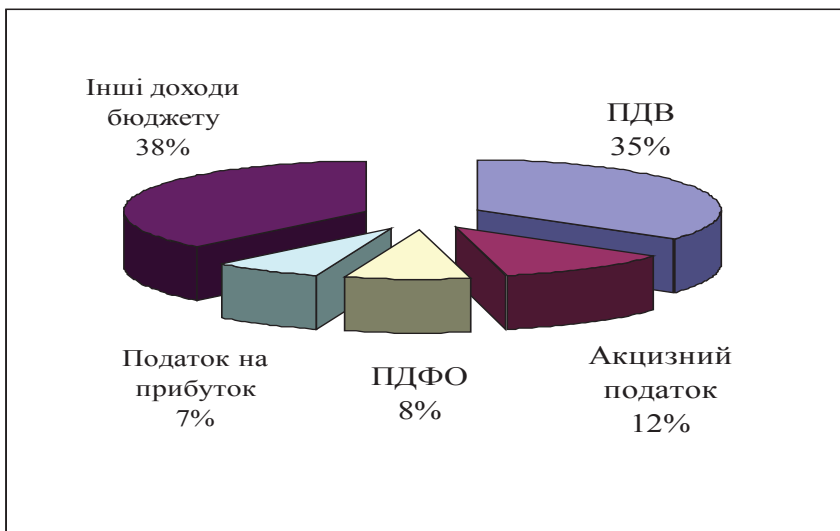

Рис. 2. Питова вага основних податків у загальних доходах держбюджету, 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіну України [5, с. 10].

Окрім загального фіскального навантаження проаналізуємо також його структуру за основними видами податків. На рис. 2 та 3 наведено частку податкових платежів у доходній частині держбюджету України та загальну структуру податкових надходжень.

Висока частка основних непрямих податків у доходах держбюджету України (47% сумарно ПДВ та акциз) свідчить про недосконалість загальної структури оподаткування. Однак, в умовах високого рівня тіньової економіки існуюча структура із домінуванням оподаткування споживання, а не прямих доходів фізичних та юридичних осіб, є вимушеною та необхідною, оскільки фіскальна база стосовно непрямих податків більш стабільна. Питова вага прямого оподаткування доходів економічних агентів є доволі низькою, оскільки легше піддається ухиленню (уникненню) від оподаткування.

Проаналізуємо та здійснимо оцінювання фіскального навантаження за основними податками порівняно із міжнародним досвідом інших країн.

Наведемо порівняльні дані базової ставки ПДВ, котрі чинні у європейських країнах. Як видно на рис. 4, середній показник ПДВ становить 22%, хоча в окремих країнах (Угорщина, Данія, Хорватія, Швеція) досягає 25-27%. Отже, двадцятивідсоткова базова ставка ПДВ в Україні є майже типовою порівняно із середньоєвропейським рівнем (суттєво нижча величина цього податку лише в Люксембурзі – 15%).

На рис. 5 подано рівень корпоративного податку різних держав порівняно із середніми показниками в ЄС та у світі.

На основі сформованих даних необхідно звернути увагу на той факт, що ставка податку на прибуток в Україні відносно країн, зазначених на рис. 5, є найнижчою. Проте, важливо зауважити, що у низці офшорних юрисдикцій ставка корпоративного податку або відсутня або перебуває на дуже низькому рівні; зокрема, на Кіпрі базова ставка цього податку становить 5%.

На рис. 6 подано рівень ПДФО та соціальних внесків в Україні порівняно з іншими державами та середніми показниками в ЄС та у світі.

Із наведених даних видно, що податкове навантаження на працю в Україні після ліквідації ЄСВ для найманих працівників та зниження базової ставки ЄСВ для роботодавців до 22% одне із найнижчих відносно інших країн.

Окрім загального індикатора «рівень податкового навантаження», слід враховувати також комплексний вплив складності податкового адміністрування. Специфічна особливість України – надмірна кількість підзаконних регулятивних актів у податковій сфері, які часто суперечать один одному, а інколи і положенням податкового кодексу України (ПКУ). Із уведенням у дію податкової реформи 2015-2016 рр. було скорочено загальну кількість податків, ліквідовано окремі збори (платежі), запроваджено систему електронного адміністрування (СЕА) ПДВ. Унаслідок вказаних трансформацій ситуація у сфері податкового адміністрування дещо покращилася. Загальний стан податкового адміністрування об'єктивно складно аналізувати, оскільки вплив цього чинника часто оцінюється на основі експертних оцінювань бальним способом. Складність податкового адміністрування може бути оцінена у неявній формі, тобто задана якісно (наприклад, у вигляді нечіткого лігвістичного терма).

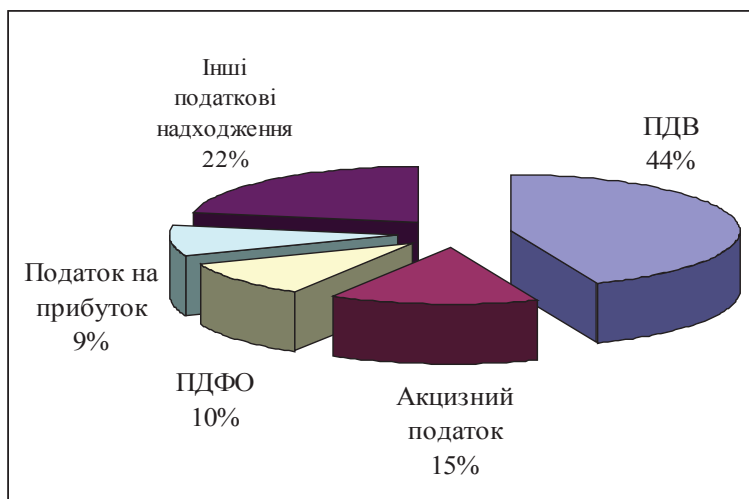

Рис. 3. Структура податкових надходжень держбюджету, 2015 р.

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіну України [5, с. 10]

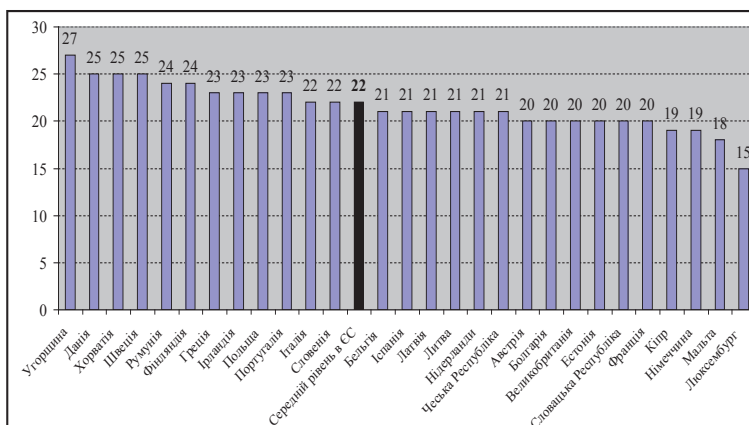

Рис. 4. Стандартні ставки ПДВ в країнах ЄС, %.

Джерело: сформовано за даними ЄС [19]

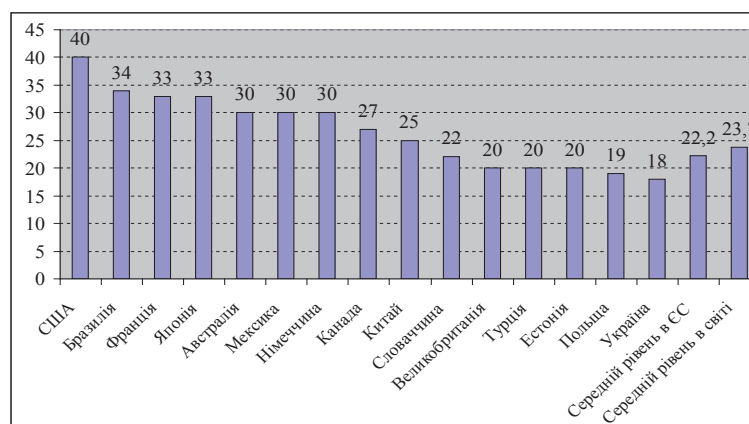

Рис. 5. Ставки корпоративного податку в різних країнах, %.

Джерело: сформовано за даними Мінфіну України [5, с. 56]

Проаналізуємо монетарні детермінанти тінізації економіки України. До зазначеної групи чинників відносимо такі: рівень монетизації та доларизації національної економіки, а також рівень недовіри до банківської системи.

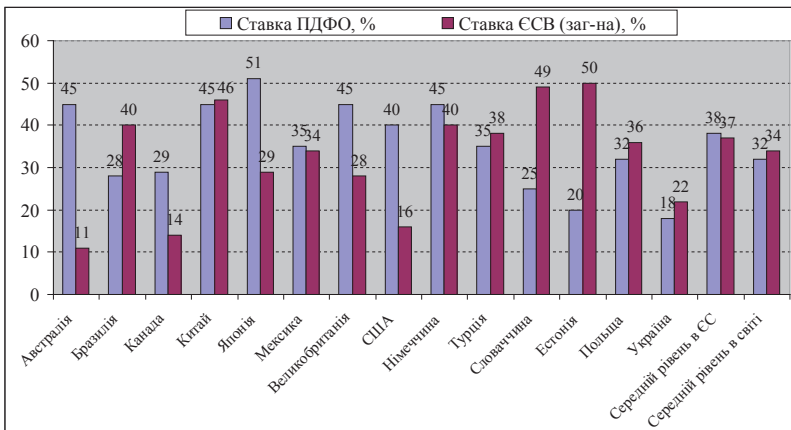

Рис. 6. Рівень номінального оподаткування праці (ПДФО та соціальні)

Джерело: сформовано за даними Міністерства України [5, с. 56]

У табл. 2 наведені статистичні показники грошових індикаторів та обсяги тіньової економіки в Україні протягом 2006-2015 рр.

Із даних табл. 2 видно, що рівень монетизації економіки України (питома вага грошового агрегата М2 відносно ВВП країни) протягом всього періоду дослідження досить значний: діапазон варіативності становив від 47,7% у 2006 році до 60,2% у 2014 році. При цьому у готівковому обігу України, за даними НБУ станом на 1 січня 2016 року, перебувало 308,3 млрд грн [4] – майже третина від обсягу грошового агрегата М2; в т.ч. 282,7 млрд грн (М0), або 91,7% із готівкових коштів знаходилися поза банківською системою. Цей факт може свідчити про те, що переважна більшість готівкових коштів використовується для обслуговування грошових операцій у тіньовому обігу. Серед європейських країн за часткою готівки відносно ВВП Україна займає лідируючі позиції [20].

Частка грошового індикатора М0/М1 в офіційному сегменті економіки України протягом десятирічного періоду не опускалася нижче рівня 60,8%, що орієнтовно в 3,5 рази вище аналогічного середнього показника в єврозоні. Станом на кінець 2015 року питома вага грошового агрегата М0 в М1 в Україні досягла 68%, що відповідає рівню тіньової економіки 47,1%

цього періоду. Коефіцієнт кореляції між двома вищезазначеними показниками становить 0,7; тобто кореляційний аналіз фактично підтверджує тісноту взаємозв'язку та прямий вплив готівкового чинника на рівень тінізації.

Очевидно, що існуючі обмеження на граничну суму готівкових розрахунків в Україні для фізичних осіб у розмірі 150 тис. грн потребують подальшого зниження. В якості орієнтира можуть слугувати подібні порогові величини в інших країнах. Наприклад, у Франції гранична величина готівкових розрахунків для фізосіб становить 3 тис. євро на операцію, в Греції – 1500 євро, в Італії та Іспанії – 1 тис. євро.

[2, с. 35]. Швеція та Норвегія взагалі планують повністю відмовитися від готівкових розрахунків.

Важливо зауважити також той факт, що наявність та обіг у країні іноземної валюти, насамперед доларів США та євро, суттєво збільшує загальну грошову масу. Оскільки іноземні гроші формально заборонені в Україні в якості платіжного засобу, то домінуюча частина готівкової валюти використовується у т.ч. для обслуговування тіньових угод. Рівень «доларизації» національної економіки точно встановити неможливо через те, що офіційна статистика не має можливості надання повної оцінки готівкової іноземної валюти «на руках» у населення. НБУ офіційно доступне чисте сальдо купівлі-продажу іноземної готівки фізособами та безготівкові валютні трансакції економічних агентів. Проте, специфіка України – вагомі поточні трансферти від трудових мігрантів: тільки офіційно через міжнародні платіжні системи та банківську систему у країну надходять біля 5-8 млрд \$ щорічно; фактично ж ці суми, як мінімум, удвічі більші [3]. Частково такі кошти легалізуються у вигляді валютних банківських депозитів, при купівлі товарів (послуг) в офіційній економіці.

Таблиця 2

Грошові індикатори та рівень тінізації економіки в Україні

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
М0, млрд грн	75,0	111,1	154,8	157,0	183,0	192,7	203,2	237,8	282,9	282,7
М1, млрд грн	123,3	181,7	225,1	233,7	289,9	311,0	323,2	383,8	435,5	472,2
М2, млрд грн	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,1	771,1	906,2	955,3	993,8
Частка М2 у ВВП, %	47,7	54,3	54,1	53,1	53,3	50,5	52,8	59,5	60,2	50,2
Індикатор М0/М1, %	68,7	61,2	60,8	61,1	63,1	62,3	65,6	65,3	66,1	68,0
Обсяги тінізації, %	46,6	41,1	40,6	41,5	41,1	40,4	40,0	39,5	46,5	47,1

Джерело: сформовано автором за даними [6-14; 18, с. 17].

Рівень доларизації економіки України

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяги валютних депозитів, млрд грн	70,1	108,3	210,4	206,5	206,4	247,1	247,2	244,9	250,6	321,1
Грошовий агрегат М2, млрд грн	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,1	771,1	906,2	955,3	993,8
Рівень доларизації, %	27	27,7	41,1	42,6	34,6	36,3	32,1	27,0	26,2	32,3

Джерело: сформовано автором за офіційними даними [4; 6-14].

Однак, інша частина згодом використовується для ведення тіньової господарської діяльності чи виконує функцію валютних збережень для населення.

Експертні оцінки агрегованої готівкової доларизації суттєво різняться: від 22 до 90 млрд \$ [2, с. 32; 61]; тобто загальна величина іноземних готівкових коштів, накопичених населенням, перевищує сумарні обсяги офіційних валютних резервів країни. Оцінка мінімального рівня базується на гіпотезі, що співвідношення між валютною та гривневою готівкою таке ж саме, як і між валютними та гривневими депозитами. Розрахуємо рівень доларизації національної економіки за методикою МФВ – на основі показника «обсяги валютних депозитів» відносно грошового агрегата М2. Результати обчислень представлені в табл. 3.

Проведені розрахунки показали, що варіативність рівня доларизації в Україні становила від 27% у 2006 році до 42,6% у посткризовому 2009 році. Станом на поч. 2016 року рівень доларизації офіційного сегменту України за методикою МФВ оцінюється, як небезпечний, оскільки перевищує критичний пороговий рівень (32,2% > 30%), що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

Якщо врахувати неофіційні валютні збереження населення, то високоймовірно, що загальна величина готівкових коштів може бути співставною із обсягами всієї грошової маси у банківській системі. Це свідчить про те, що монетарний індикатор недовіри з боку економічних агентів до банківської системи тривалий період залишається на високому рівні. У періоди фінансово-економічних криз цей показник, як правило, зростає, але суттєво не опускається нижче певного рівня у періоди відносно нестійкої стабільності. Суб'єктивно монетарну детермінанту тінізації «рівень недовіри до банківської системи» протягом 2006-2015 рр. оцінюємо в діапазоні 6-9 балів (де 10 – максимально негативне значення).

Висновки з проведеного дослідження. У результаті аналізу встановлено, що Україні притаманне чи не найбільше податкове навантаження на підприємства – 52,2% (показник «Total Tax Rate»), що на 11,6% переважає середній рівень розвинених європейських країн. Базові ставки основних податків в Україні порівняно невисокі, а основна проблема пов'язана зі складністю податкового адміністрування.

Рівень монетизації економіки України досить значний: від 47,7% до 60,2% протягом всього періоду дослідження. У готівковому обігу України за даними НБУ станом на 1 січня 2016 року перебувала майже третина від обсягу грошового агрегата М2; в т.ч. 91,7% – поза банківською системою. Наведені дані свідчать про те, що переважна більшість готівкових коштів використовується для обслуговування грошових операцій у тіньовому обігу.

За методикою МФВ рівень доларизації офіційного сегменту України оцінюється, як небезпечний, оскільки перевищує критичний пороговий рівень (32,2% > 30%), що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балацкий Е. Инвариантность фискальных точек Лаффера / Е. Балацкий // МЭМО. – 2003. – №3. – С. 62-71.
2. Бублик Є.О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи / Є.О. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2013. – №2. – С. 32-42.
3. Гайдуцький А.П. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика [монографія] / А.П. Гайдуцький. – К.: ТОВ «Інфосистем», 2010. – 446 с.
4. Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Податкова реформа: факти і цифри / Міністерство фінансів України, 2015. – 60 с.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с.
7. Статистичний щорічник України за 2008 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 573 с.
8. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 580 с.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 560 с.
10. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 559 с.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 552 с.

12. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.

13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 585 с.

14. Статистичний щорічник України за 2015 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.

15. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.

16. Paying Taxes 2016 / World Bank Group, 2016. – 152 p.

17. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different

Developments [Електронний ресурс] / F. Schneider. – 2015. – Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>

18. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six Other Eastern Countries over the Period of 1999 – 2015 / F. Schneider // Наук. журнал ХНЕУ "Економіка розвитку". – 2016. – №2 (78). – С. 12-20.

19. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

20. World Payments Report-2015 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.fr.capgemini-consulting.com/resource-file-access/resource/pdf/world_payments_report_2015_vfinal.pdf

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

BUSINESS DEVELOPMENT IN RURAL AREAS AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються основних стратегічних тенденцій розвитку малого підприємництва та його впливу на розвиток аграрної економіки України. Охарактеризовані основні напрями розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Наведені та охарактеризовані ключові етапи розвитку економіки сільських територій України. Обґрунтована модель розвитку сільських територій «знизу-вгору». Визначена та обґрунтована доцільність розвитку сімейних ферм як ключових ланок територіальної та національної аграрної економіки.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька модель, соціально-економічний розвиток, сімейні ферми, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, аграрна економіка, сільські території.

В статье рассмотрены теоретические вопросы, которые касаются основных стратегических тенденций развития малого предпринимательства и его влияния на развитие аграрной экономики Украины. Охарактеризованы основные направления развития малого предпринимательства на сельских территориях. Приведены и охарактеризованы ключевые этапы развития экономики сельских территорий Украины.

Обоснована модель развития сельских территорий «снизу-вверх». Определена и обоснована целесообразность развития семейных ферм, как ключевых звеньев территориальной и национальной аграрной экономики.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская модель, социально-экономическое развитие, семейные фермы, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, аграрная экономика, сельские территории.

The article deals with theoretical questions concerning the main strategic tendencies of small business development and its influence on the development of the agrarian economy of Ukraine. The main directions of small business development in rural areas are characterized. The key stages of the economic development of the rural areas of Ukraine are described and characterized. The model of development of rural areas "bottom-up" is grounded. The expediency of development of family farms as the key links of the territorial and national agrarian economics is determined and grounded.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial model, socio-economic development, family farms, agricultural servicing cooperative, agrarian economy, rural areas.

УДК 336

Стоянець Н.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції
Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні здійснюються всебічні структурні перетворення, які матимуть прямий вплив і на аграрну економіку нашої держави. У першу чергу до таких змін ми повинні

віднести адміністративно-територіальну реформу, що відбувається на даний час. Основним завданням цієї реформи є надати максимальну можливість сільським територіям самостійно використовувати

* Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи МОН України «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (№ держреєстрації 0117U004254).